

Rapport 62/2006
Kunst og inventar

Grip stavkirke – konserveringsarbeider i 2006

Kristin Solberg
Malou Genfors
Barbro Wedvik

INNHold

1 Innledning

Bakgrunn og målsetting for arbeidet
Om rapporten

2 Limfargedekoren

Omfang av arbeidet
Tilstand
Tørr rensing
Våt rensing og konsolidering
Retusjering av korskillet
Prøve på fjerning av rekonstruksjon av limfargedekor
Takbjelkene
Forslag til tiltak i 2007

3 Alterskapet – undersøkelse og tilstandsvurdering

Undersøkelse
Feste av skapet til veggen
Treverk
Insektangrep
Overflater
Metall
Malinglag
Skader observert på korpus i 2006
Skader observert på skulpturene i 2004 og 2006
Behandling på stedet

4 Kirkeskipene – tilstandsvurdering

Grip 1
Beskrivelse
Tilstand
Forslag til tiltak
Tiltak utført i august 2006
Gjenstående
Grip 2
Beskrivelse
Tilstand
Forslag til tiltak
Tiltak utført i august 2006
Gjenstående
Sammenfatning

5 Lamper og lysekroner – tilstandsvurdering

Ti taklamper av jern
Beskrivelse
Tilstand
Forslag til tiltak
En liten messinglysekroner
Beskrivelse
Tilstand
Forslag til tiltak
En stor messinglysekroner
Beskrivelse
Tilstand
Forslag til tiltak

Bygning:	Grip stavkirke
Topografisk nr.:	A 336
Oppdragsgiver:	Riksantikvaren
NIKU prosjektnr.:	156.149006
Prosjektets tittel:	Konserveringsarbeider i 2006
Prosjektleder:	Konservator Kristin Solberg, NIKU
Prosjektmedarbeidere:	Konservatorene Barbro Wedvik, Christina Spaarschuh, NIKU og Malou Genfors, konservatorstudent fra universitetet i Gøteborg
Feltarbeide:	7-18 august 2006

1 INNLEDNING

Bakgrunn og målsetting for prosjektet

Arbeidet i 2006 var en videreføring av arbeidene som ble påbegynt i 2004.¹ I kontrakt mellom NIKU og Riksantikvaren² ble oppgavene beskrevet som:

- Tørrensing av himling
- Konsolidering av limfargedekor i skip
- Retusjering av benkevanger, benker, stolper og alterring
- Tilstandsregistrering av alterskapet
- Tilstandsregistrering, fjerning av støv og nødkonservering av to kirkeskip in situ
- Dokumentasjon i form av en illustrert, upublisert rapport til Riksantikvaren

Ved ankomst til Grip stavkirke ble oppgavene og omfanget revurdert. Etter forsøk på tørrensing på himlingen ble det fastslått at arbeidet ville være svært tidkrevende uten at det visuelle inntrykket ville bedre seg så mye at det stod i rimelig forhold til innsatsen. Videre ble det vurdert slik at benkene, benkevangene og alterringen burde males på nytt, heller enn å forsøke å retusjere de tildels omfattende avskallingene. Inventaret har så store skader og slitasje på de malte og lakkerte overflatene at det ble ansett som meget vanskelig, og urimelig tidkrevende å retusjere dem. Etter telefonsamtale med Riksantikvarens Iver Schonhowd ble oppgavene omformulert til å omfatte:

- Konsolidering og rensing av limfargedekor i skipet
- Fjerne rester av overmaling på korskillet, enten ved avdekking eller ved retusjering
- Forsøke avrensing av rekonstruert limfargedekor fra 1930-årene på en liten bit av panelet på nordveggen, hvor en tidligere vindusåpning var kabbet igjen
- Tilstandsregistrering av alterskapet
- Tilstandsregistrering, fjerning av støv og nødkonservering av to kirkeskip in situ
- Tilstandsregistrering av to lysekroner
- Dokumentasjon i form av en illustrert, upublisert rapport til Riksantikvaren

Om rapporten

Denne rapporten omfatter bare arbeidene som ble utført i 2006. Det henvises til tidligere notater og rapporter som bakgrunn for utprøving av metoder og redegjørelse for tiltak i 2003, 2004 og 2005, omtalt i notene 1 og 3.³

Kapittel 3 er skrevet av Barbro Wedvik, kapittel 4 og 5 av Malou Genfors. Forøvrig er rapporten skrevet av Kristin Solberg

¹ Solberg, K. 2004: NIKU rapport 28/2004 Bygninger og omgivelser. A 336 Grip stavkirke – konserveringsarbeider i 2004.

² NIKU ref. 231/06/568/573/MWi

³ - Olstad, T. M. 2005: NIKU Rapport Kunst og inventar nr. 30/2005. A 336 Grip Stavkirke.

Befaringsrapport med forslag til videre tiltak for behandling av limfargedekoren i kirka.

- Befaringsrapport til Riksantikvaren fra Olstad, datert 13.10.03. *Forprosjekt på behandling av limfargedekor i A 336 Grip Stavkirke, Kristiansund kommune. Befaring i kirka 17.-19. juni 2003.*

- Notat til Riksantikvaren fra Olstad, datert 25.09.03. *Rapport over befarung til A 335 Grip stavkirke 17.-19. juni 2003.*

- Notat til Riksantikvaren fra Olstad, datert 20.08.01. *Rapport fra befarung til A 336 Grip Stavkirke, Grip, Kristiansund kommune, 8.-11.8.01.*

- Olstad, T. M. 1995. NIKU Oppdragsmelding 022. A 335 Grip Stavkirke, Grip, Kristiansund kommune. *Tilstandsbeskrivelse og forslag til konserveringstiltak etter befarung til kirka 28.-31. juli 1993.*

2 LIMFARGEDEKOREN

Omfang av arbeidet

Dekoren i koret var ferdig behandlet i 2003 og 2004. I 2006 ble dekomen på skipets vegger rensset og konsolidert.

Tilstand

Det var mye løst støv, spindelnev og sot på veggene.

Det var hvite saltavleiringer, særlig tydelig langs bordenes kanter.

Retusjer fra 1930-årene, både på 1600-tallsdekoren og på innkabbingene på veggene har mørknet og virker skjemmende.

Limfargen i 1600-tallsdekoren hadde relativt god vedheft til underlaget. Det var ikke oppskallet maling, men malingen var bindemiddelsvak og porøs fordi limet var nedbrutt.

Det var mange skjemmende mørke skjolder på dekomen, forårsaket av vannløselige stoffer i treverket som har trukket ut i overflaten ved fuktpåvirkning.

Tørr rensing

Løs smuss ble fjernet med myk pensel og støvsuger.

Våt rensing og konsolidering

Det ble benyttet standard metode for konsolidering og rensing av limfargedekor med 2% størlimløsning i vann påført gjennom japanpapir, og bruk av fuktete kompresser. Bare 1600-tallsdekoren ble behandlet. Etter noe utprøving, ble metoden modifisert ved at rensingen med fuktete kompresser ble foretatt uten tilførsel av lim, bare med lunkent vann. Limet ble påført etter at kompressene var fjernet, men før det beskyttende japanpapiret ble tatt bort. Dette reduserte limforbruket vesentlig, uten at det ble registrert noe dårligere renseeffekt. De brune skjoldene ble betydelig dempet ved rensingen. Det ble brukt ca. 100g størlim til konserveringen av skipets vegger. Det er laget skisser som viser hvilke deler av veggene som ble konsolidert, og om kompressene hadde tilskudd av størlim eller ikke. Skissene oppbevares hos NIKU.

Retusjering av korskillet

Rester av hvit overmaling ble retusjert med kunstnerfarger i olje.

Den hvite malingen stammer fra ombyggingen av Grip kirke i 1865. Interiøret fikk da det utseendet det hadde før restaureringen i 1930-årene. Det medførte blant annet at korskillet stolper og tverrbjelker ble malt med hvit oljemaling. Ved restaureringen ca. 70 år senere, ble den hvite malingen fjernet, slik at dekomen fra 1600-tallet igjen ble synlig. Dekoren består av ranker med stengler, blader og frukter som slynger seg langs stolpene og bjelkene. Det ses svake rester av farge på dekomen: Brunlig rødt, gult og gråblått. Det er de svarte konturene som bidrar mest til at dekomen kan oppfattes. Selv om dekomen antakelig var svært avslitt da den ble overmalt, har den i dag i tillegg mange skader som følge av avdekkingen. Det ble antakelig benyttet et løsemiddel for å bløtgjøre hvitmalingen, som så ble fjernet mekanisk. Limfargen har fått skrapeskader som følge av redskapsbruken, og det gjenstår utallige rester av hvitmaling som ligger som et slør av hvite spetter på hele korskillet. Dekorens opprinnelige, lys gråhvite bunnfarge er så godt som forsvunnet, og restene av dekor framstår nå stort sett på en bakgrunn av brunlig treverk. Limfargen er sterkt omdannet pga. inntrekk av olje fra overmalingen, og stolpene er ganske blanke fordi de antakelig var satt inn med olje eller ferniss etter avdekkingen i 1930-åra, for å gi overflaten en ensartet glans. Det var en hel del nokså grove retusjer i brun oljemaling for å dempe rester av hvitmaling. I 2003 gjorde NIKU forsøk på mekanisk avdekking av hvite malingrester på stolpene. Det var lite vellykket, både fordi den underliggende limfargen lett fikk skader, og fordi det var meget tidkrevende. I 2006 ble det derfor besluttet å retusjere de hvite spettene i enten den gjenværende dekorens farge, eller i den brune treverksfargen dersom flekken lå omgitt av bare bart treverk.

NIKU rakk ikke å retusjere hele korskillet i løpet av feltarbeidsperioden i 2006. Midtpartiet ble prioritert, fordi det er de mest iøynefallende delene. Den siden som vender ut mot skipet ble ferdig retusjert, og resultatet ble meget bra. Dekoren var mye lettere å oppfatte på de retusjerte stolpene, og helhetsinntrykket var mindre rotete og spottete.

Prøve på fjerning av patinering på veggpanel

Da kirka ble ombygget på 1930-tallet, ble vindusåpningene på nordveggen kabbet igjen, og åpningene på sørveggen gjort mindre. De innvendige veggpanelene ble supplert med nye bord som ble patinert og bemalt med rekonstruksjoner av den manglende dekomen. Fargen både på det nye treverket og malingene har forandret seg med årene og skiller seg fra de originale bordene. I 2005 ble det diskutert å lysne et området på nordveggen som hadde mørknet betraktelig i forhold til de omkringliggende

originalmaterialene (Olstad 2005 s.11). I 2006 ble et lite bord, i innkabbingen av skipets vindu nr. 3 fra vest, valgt ut som prøvefelt for fjerning av patinering fra 1930-åra. Det viste seg at de nye materialene først var strøket med en mørk, oljeholdig beis, før de ble malt med limfarge. Limfargen løste seg lett i fukt, mens oljebeisen løste seg i malingfjerner (Duxola) og i sterkt salmiakkvann. Etter at malingen var fjernet hadde bordet en behagelig, lys gråbrun farge som harmonerte godt med de gamle panelbordene. Se figurene 7 og 8.

Takbjelkene

Skipet har seks tverrgående takbjelker, i tillegg til korskillebjelken. De fire bjelkene lengst mot vest, er malt med løvstokkdekor i grå og svart limfarge. Dekoren er svært skadet av fukt og trenger rensing og konsolidering. Disse bjelkene ble ikke overmalt på 1800-tallet, antakelig fordi de var bygget inn i det daværende galleriet.

Bjelke fem og seks fra vest har malt inskripsjon i svart limfarge på begge sidene. På undersidene er det malt ådring i limfarge, med okergul bunnfarge og rødbrune årer. Denne ådringen er svært lik rester av ådring som kan ses på veggene, på enkelte deler av "brystningsfeltene" mellom benkevangene og figurfrisen. Disse to bjelkene har vært hvitmalte og ble senere avdekket, akkurat som korskillet, og har et tilsvarende skadebilde. Det er rester av hvit maling på bjelkene, men teksten i inskripsjonen er godt leselig fordi den ble kraftig retusjert i restaureringsprosessen på 1930-tallet. Se figur 9 og 10.

Forslag til tiltak i 2007

- Korskillet bør retusjeres ferdig, etter samme prinsipper som arbeidet i 2006.
- De fire takbjelkene lengst mot vest i skipet bør konsolideres og renses. De to andre bjelkene trenger ikke konsolidering, men rester av hvit overmaling bør retusjeres. Det er ikke nødvendig med stillas til arbeidet. Over benkene når man bjelkene ved å stå på planker som legges over benkeryggene, og i midtgangen holder det å arbeide fra en gardintrapp med 5-6 trinn.
- Det bør gjøres forberedelser til å male de delene av interiøret som Riksantikvaren anser kan få ny overflatebehandling. Det bør arrangeres et møte med representanter fra Riksantikvaren, Kristiansund kommune, menighetsrådet, NIKU og malerfirma for å bli enige om omfang, prinsipper, materialer og farger.
- Det bør også tas stilling til om deler av retusjer og rekonstruksjoner fra 1930-åra kan fjernes.

Figur 1. Limfargedekor fra 1600-tallet på nordveggen. Det ble brukt våte papirkompresser til å rense bort mørke skjolder. Foto: KSo - 2006

Figur 2. Parti på nordveggen i skipet før rensing og konsolidering. Foto: KSo -2006

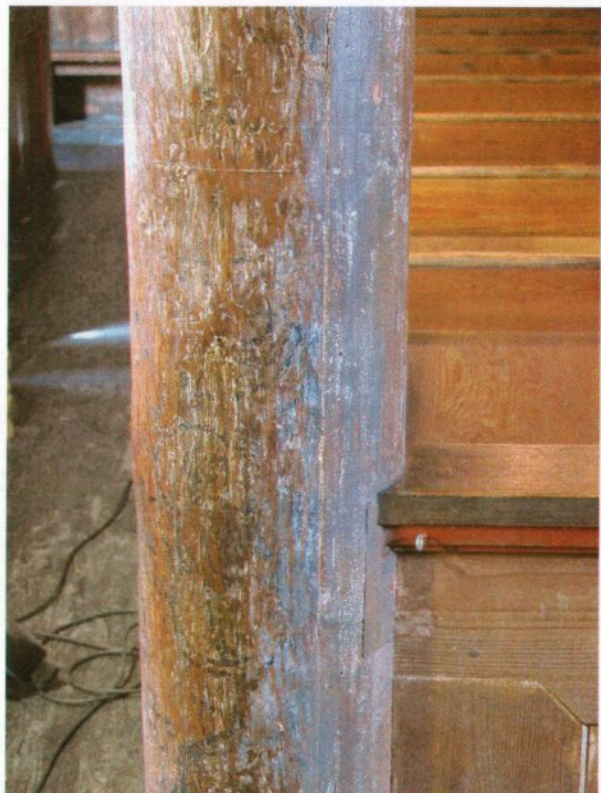
Figur 3. Samme område som vist på figur 2 etter rensing og konsolidering. De brune skjoldene er mindre synlige. Foto: KSo - 2006

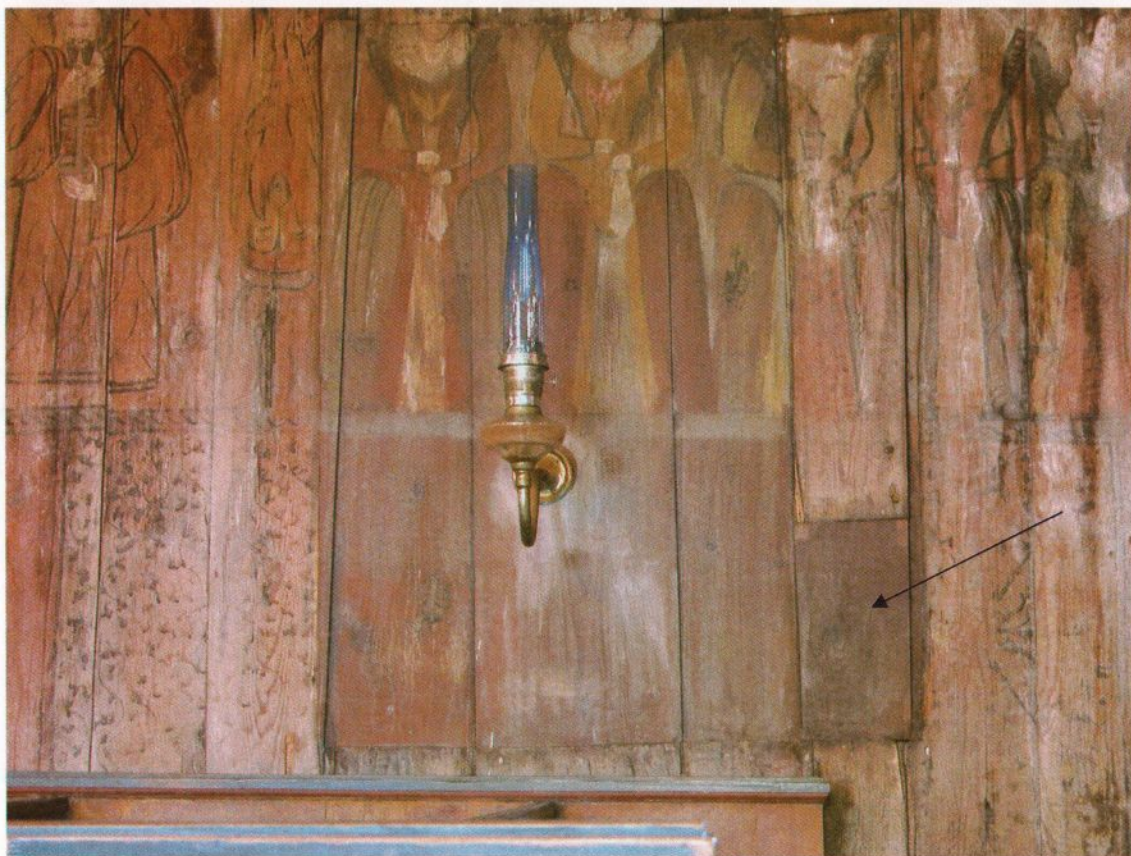
Figur 4. Takbjelke i bakre del av skipet. Bjelken har vannskadet limfargedekor som bør renses og konsolideres. Foto: KSo - 2006

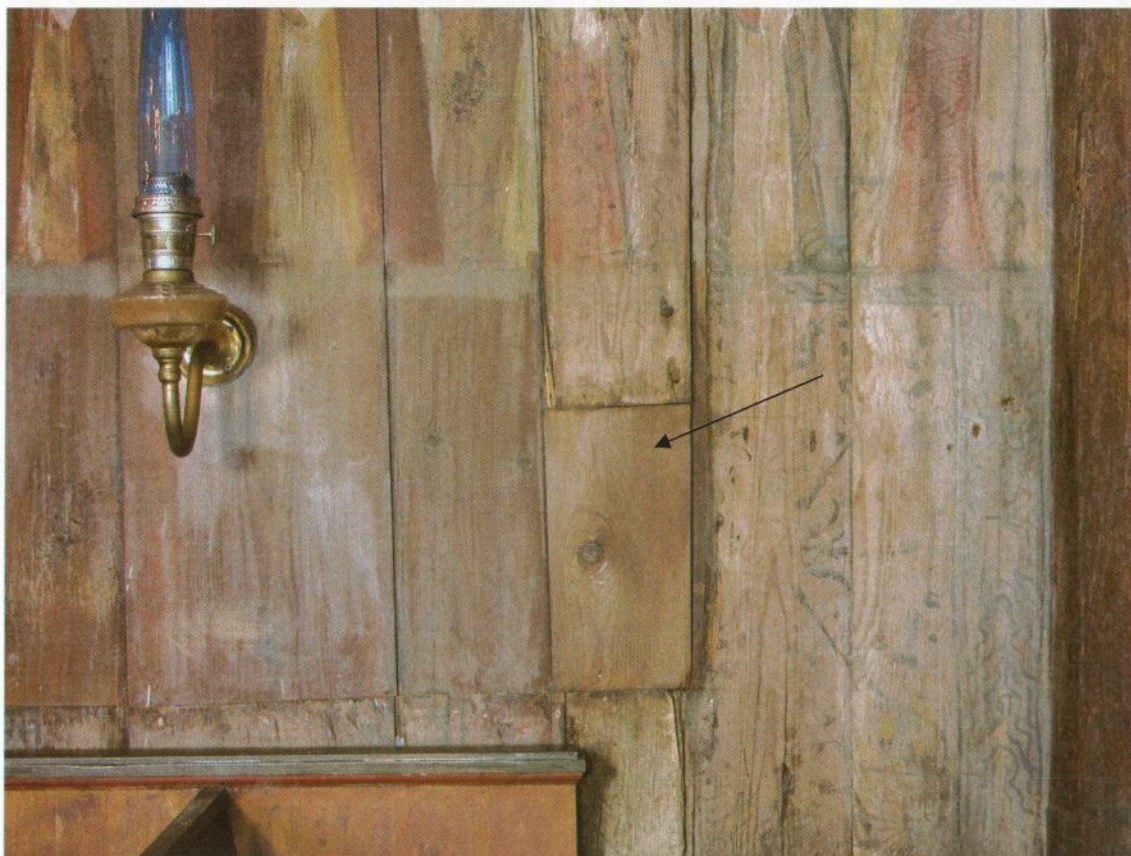
Figur 5. Retusjering av rester av overmaling på korskillet. Foto: KSo -2006

Figur 6. Korskillestolpe på nordsiden av midtgangen med rester av hvit overmaling. Foto: KSo - 2006

Figur 7. Gjenkabbet vindusåpning på nordveggen i skipet, med rekonstruert dekor og patinering fra 1930-tallet. Den lille bordbiten lengst til høyre i innkabbingen ble rensset for malingene for å vurdere hvordan treverket ville ta seg ut uten de mørknete retusjene. Se figur 8. Foto: KSo - 2006

Figur 8. Detalj av det avrensete panelbordet. Etter rensing liknet det mer på de gamle bordene. Foto: KSo - 2006

Figur 9. Tidligere overmalt takbjelke med innskrift i limfarge som ble sterkt retusjert på 1930-tallet. Foto: KSo - 2006

Figur 10. Undersidene til de to bjelkene med innskrift har en ådring i limfarge på undersiden. Rester av hvit overmaling ses særlig i profilene langs kantene. Foto: KSo -2006

3 ALTERSKAPET – UNDERSØKELSE OG TILSTANDSVURDERING

Alterskapet ble undersøkt og behandlet ved NIKUs konserveringsatelier i Oslo i perioden 2001-2003.⁴ Ved befaringen i 2006 hadde skapet stått på plass i kirken i tre år. Befaringsrapporten bygger videre på konservator Anja Sandtrøes befaringsrapport fra 2004. Alterskapet ble kun tilstandsvurdert i 2004, ikke behandlet. I 2006 ble nye avskallinger og åpne oppskallinger konsolidert og retusjert.

Undersøkelse

Undersøkelser og observasjoner er gjennomført i dagslys, og med lys fra lommelykt og Goliath arbeidslampe. Ved beskrivelse brukes betegnelsene høyre og venstre i forhold til betrakter.

Treverk

Treverk og struktur ser ut til å være i god stand.

Insektangrep

Det ble funnet to døde stripete borebiller (*Anobium Punctatum*) på forsiden av bunnplaten i alterskapet.⁵ Det ble ikke funnet noe synlig borestøv.

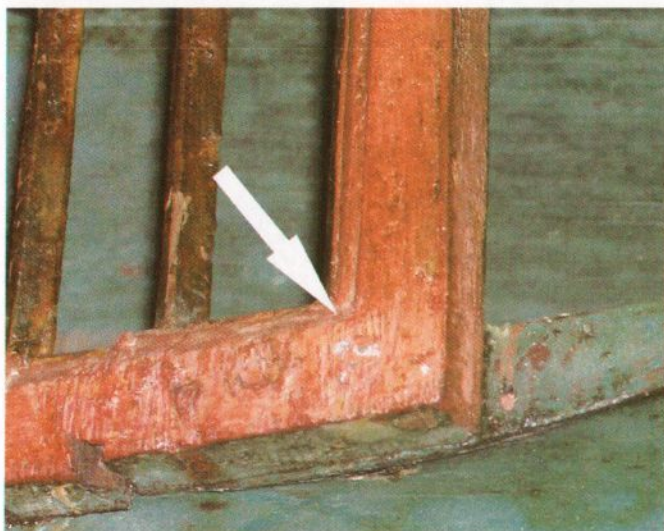
Overflater

Mye salt har avleiret seg på taket av alterskapet, som observert i 2004. En del salt og støv har lagt seg på alle horisontale flater av skapet. Stearinsøl var ikke synlig på skapet.

På vanlig betrakningsavstand kan man observere en noe ujevn glans på flatene bak skulpturene. De retusjerte kryss-sikringene i japanpapir, samt noen få andre retusjer er synlige i lys fra lommelykt, men skiller seg ikke ut i vanlig lys og betrakningsavstand.

Metall

I Margaretas nisje er venstre baldakindekor festet til baldakinen med messingskruer. Skruene ble dekket med Ceronis mikrokrystallinsk voks og retusjert i 2003. Ved befaring i 2004 var høyre skruer igjen synlig, da salt hadde lagt seg på overflaten og delvis trukket retusjen av. Under befaringen i 2004 ble saltet fjernet med spytt. Deretter ble den eksponerte overflaten penslet og forseglet med Aquazol 50 og retusjert med gouache. I 2006 var det nye saltutslag på skruen, og overflatebehandlingen var krakelert og løs pga saltet.

Baldakindekor i Sta Margaretas nisje. Pilen marker messingskruen med saltangrep. Foto: NIKU, 2004.

Malinglag

Kryss-sikringene i japanpapir som ble festet i 2003 sitter fremdeles godt. Det er bom⁶ i malinglaget under flere av kryssene, men disse ble registrert før skapet forlot Oslo i 2003.

⁴ Olstad, Tone Marie. 2003. NIKU rapport 5. *Alterskapet i Grip stavkirke. Et 1700-talls alterskap fra middelalderen. Konservering 2001-2003*

⁵ Billene ble lagt i en pose med lynlås for dokumentasjon og nærmere undersøkelser i Oslo (for å bekrefte/avkrefte arten).

⁶ "Bom" betegner manglende vedheft mellom grundering/malinglag og treverket, men uten at det har oppstått åpninger i overflaten. I så fall kalles det "oppskalling".

Skader observert på korpus i 2006

1. På taket - saltutslag
2. Hvitlige områder på nisjeveggen bak Sta. Maria – trolig skitt og støv som ligger i fernissen.
3. På venstre baldakin, der "masverket" møter starten på venstre nisjeveggs bue – en 6-7 cm lang oppskalling på nisjens innside.
4. På nisjeveggen til venstre for Sta. Maria - to nye oppkallinger
5. På nisjeveggen til venstre for Sta. Margareta - avskallinger. Avskallingene er en følge av dimensjonsendring i treverket og påfølgende takformasjoner i malingen.
6. På høyre kortsida av predellaen i det nedre listverkets hulkil - oppskalling. Ca 5 cm langt område.

Korpus. Gule områder markerer oppskallinger og andre skader observert ved befaring i 2006.

Skader observert på skulpturene i 2004 og 2006

Noen få oppskallinger ble observert på samtlige skulpturer. Skadene ligger delvis i områder som ble observert som typiske problemområder før 2003, og delvis nær konsolideringer fra 2003.

Nedenfor følger en liste med de registrerte skadene. Skadene er nummerert og delt opp i skader observert i 2004 og skader observert i 2006. Skadene er også markert inn på vedlagte bilder, med

nummer samsvarende med dem i teksten under. På bildene er skader observert i 2004 markert ut med hvit skrift, mens skader observert i 2006 er markert ut med gult.

Symbolet X betyr kryssikring med japanpapir. Kryssikringene ble påført i 2003.

St. Olav:

2004

1. Foran på rød pull – bom ved 2003 konsolidering.
2. Foran ved øksens egg – bom ved 2003 konsolidering.
3. Foran på øks ved skaft – bom ved 2003 konsolidering.
4. Foran på bryst, under venstre skjeggflik – ny bom.
5. Foran oppe på kappefor, til høyre for skjegg – bom under X.
6. Oppå hånd og mansjett på høyre side – ny bom.
7. Oppå stetten til kalken, nær kroppen – ny bom.
8. Oppå stetten til kalken, ved lillefinger – ny bom.
9. Foran på venstre mansjett – bom under X.
10. Foran på økseskaft, ved venstre hånd – bom under X.
11. Foran på kappe (ved mageregion) i fold – oppskalling i 2003 kons.
12. Foran på kappe (ved lår) i fold – oppskalling i 2003 konsolidering.
13. Foran på kappe over kne – bom under X.
14. Den ondes turban, oppe til venstre – ny bom.
15. Den ondes turban, nede til venstre – ny bom.
16. Den ondes venstre kinn – ny bom.
17. Den ondes hale, oppå "indre" sving – ny bom.
19. Den ondes rygg, bak ved St Olavs bakre ben bom.
20. Den ondes turban, nede til høyre – bom.
21. Den ondes hals, oppe til høyre – bom.
22. Den ondes hals, opp til venstre – bom.
23. Den ondes mage, ved fremre fot – bom/oppkalling.
24. St Olavs fremre fot, ved vrist – bom/oppkalling.

2006

25. I kroken mellom Den ondes hale og St. Olavs fremste fot – avskalling
26. Midt på Den ondes bakhode - oppskalling

Sta. Maria

2004

1. Barnet, øvre albue – oppskalling i 2003 konsolidering?
2. Barnet, øvre underarm – oppskalling i 2003 kons.?
3. Foran i halsgrop – bom under X.
4. Venstre overarm/kappe, ved håndhøyde – ny bom.
5. Venstre overarm/kappe, håndleddhøyde – ny bom.
6. Venstre håndbak – ny? bom.
7. Høyre albue – ny oppskalling ved 2003 konsolidering?
8. Foran, i øvre kjolefold – oppskalling i 2003 konsolidering?
9. Foran, i andre kjolefold ovenfra – oppskalling i 2003 konsolidering?
10. Foran, i tredje kjolefold ovenfra – oppskalling i 2003 konsolidering?
11. Foran, i fjerde kjolefold ovenfra – oppskalling i 2003 konsolidering?
12. Foran, på fjerde kjolefold, venstre side – ny oppskalling.
13. Foran, på kappefor på venstre side, i knehøyde – ny bom.
14. På kappefor på venstre side, nedenfor forrige – ny oppskalling.
15. På kappefor på høyre side, i knehøyde – ny bom.
16. På kappe på høyre side, i ankelhøyde – ny oppskalling.
17. Foran, i nederste lange, vertikale kjolefold, i ankelhøyde – bom.
18. Nederst til høyreside av kjole, nedenfor ankel – ny bom.
19. Midt foran, nederst på kjole – oppskalling.
20. Til høyre for midten, nederst på kjole – ny bom.
21. Midt foran, nederst på underste kjole – to nye oppskallinger.
22. Til venstre, nederst på kjole – ny oppskalling ved 2003 konsolidering?

2006

23. Oppskalling i tillegg til bom regsitret i 2004
24. I underkant av kjole ved høyre fot - oppskalling i overheng

Sta. Margareta:

- 2004
1. Øverst, på "knappen" på hodeplagg – ny bom.
 2. Til høyre på hodeplagg, over fletta – ny oppskalling ved 2003 konsolidering.
 3. Høyre tørkle på hodeplagg, bom ved X.
 4. Foran, ved bryst, venstre side – bom under X.
 5. Foran, ved bryst, høyre side – ny bom.
 6. Til venstre i fold i ermet, albuehøyde – ny oppskalling.
 7. Til venstre på kjole, under arm – bom under X'er.
 8. Til høyre, i andre kjolefold ovenfra – ny bom.
 9. Til venstre på kjole, på høyde med dragens hale – nytt "telt".
 10. Foran, nederst på kjole, over vrist – ny bom.
 11. Midt i dragens høyre øre – ny oppskalling.
 12. Foran, nederst på dragens ving – ny oppskalling.
 13. Til høyre, nederst på dragens fot – ny oppskalling.
- 2006
14. På venstre side av dragens nese - oppskalling

Behandling på stedet

Opp- og avskallinger som ble registrert på korpus og skulpturene i 2006 ble lagt ned med varmeskje og konsolidert med 4% størlim. De fleste skadene som ble observert i 2004 er bom. Dette er kompliserte oppskallinger å lime og legge ned, fordi man ofte må lage hull i malinglaget for å få limet til å trekke inn i lakunen. Slike hull bør lages under mikroskop. Dersom de lukkede oppskallingene skal behandles bør figurene tas ut av skapet igjen.

Saltutslagene på taket ble fjernet. Saltutslaget på skruen på venstre baldakindekor i Sta. Margaretas nisje ble fjernet. Ny overflatebehandling av skruen må vurderes i 2007.

Avskallingene på sideveggen til venstre for Sta. Margaretha ble retusjert, samt oppskallingen i underkant av kjoleflaket ved Marias høyre fot (skade nr. 24). En synlig bit lyst balsatre i skøyten i St. Olavs sverd ble også retusjert. Alle retusjer ble utført i gouache.

Oslo 22.08.2006
Barbro Wedvik

St Olav.
 Hvite områder
 markerer bom og
 oppskallinger
 observert ved
 befaring 2004, gule
 områder markerer
 oppskallinger 2006.
 (Fotografiet er fra
 2001, før
 behandlingen. De
 halvtransparente
 firkantene er
 forsidesikringer.)

Sta Maria.
 Hvite områder markerer
 bom og oppskallinger
 observert ved befarings
 2004, gule områder
 oppskalling 2006.
 (Fotografiet er fra 2001, før
 behandlingen. De
 halvtransparente
 firkantene er
 forsidesikringer.)

*Sta Margareta
Hvite områder
markerer bom og
oppskallinger
observert ved
befaring 2004, gule
områder oppskalling
2006.
(Fotografiet er fra
2001, før
behandlingen. De
halvtransparente
firkantene er
forsidesikringer.)*

4 KIRKESKIPENE - TILSTANDSVURDERING

Rapport fra Malou Genfors, konservatorstudent fra universitetet i Gøteborg
Oversatt fra svensk av Kristin Solberg

Det henger to kirkeskip i Grip stavkirke, et i koret og et lengst bak over midtgangen. Begge skipene nevnes i E.H Johnsruds artikkel i Norsk Sjøfartsmuseums tidsskrift 1995. Artikkelen bygger på en utredning som ble gjort på 1950-tallet. Skipene benevnes der som Grip 1 og Grip 2. Disse nummereringene benyttes også i denne tilstandsvurderingen.

Til tross for at skipene er registrerte, er det ikke særlig mye informasjon vi finner om dem. Begge antas å være fra midten av 1800-talet (ifølge Norsk Sjøfartsmuseum). Min oppfatning er at det er vanskelig å tidsbestemme dem mer nøyaktig pga de endringene som de har blitt utsatt for.

Skikken med kirkeskip bredte seg i første omgang på Vestlandet og rundt Oslofjorden. Dette skjedde på 1600-talet. Det er trolig at kirken også tidligere har hatt et kirkeskip, altså før midten av 1800-talet. E.H. Johnsrud nevner at det har vært et tredje skip i Grip stavkirke, men at det har gått tapt. Flere opplysninger om når dette skipet kom til kirken og når det forsvant finnes ikke, men det virker sannsynlig at det kan dreie seg om et eldre skip.

Noe som er interessant å notere seg er at begge skipene i Grip stavkirke henger oppmonterte med tau, noe som har vært vanlig forekommende i Norge. I dag har disse tauene på mange steder blitt byttet ut med for eksempel metallvaier eller stang. I Norge har skipene blitt sagt å kunne "spå" været, dette som en følge nettopp av at de var montert i tau og dermed kunne røre på seg (snurre) avhengig av skiftende luftfuktighet og den naturlige trekken i kirken. Dette merkes tydelig under arbeidet i kirken. Skipene rører seg hela tiden sakte og endrer retning i løpet av dagen. Av denne grunn er det viktig å bevare opphengene med tau. Dagens tau kan riktignok virke noe tynt og ser ut til å være i dårlig tilstand, først og fremst på skipet i koret. Opphengning i tau krever en nøyere kontroll med tettere intervaller enn hva et oppheng i metall kanskje gjør, likevel mener jeg at skipene i Grip stavkirke også fortsatt bør være monterte i tau.

GRIP 1

Kirkeskipet har segl og henger nederst i langskipet. I følge E. H. Johnsrud (i Norsk sjøfarts tidsskrift 1995) er skipet fra ca. 1850, men modelltypen er tidlig 1800-tal. Han nevner en Jens Olsen Aae fra Grip som en evt. giver.

Beskrivelse

Skipet er en brigg (to master). Det er ett orlogsfartøy opprinnelig utstyrt med 24 kanoner. I dag har to kanoner falt av, hvorav den ene finns på dekket. Opphengene består av ett metallstag festet i skroget, opphengt med rep.

Skroget:

Skroget er en såkalt blokkmodell, som innebærer at skroget ble utskåret av ett stykke. Noen deler har derpå blitt festet til skroget, for eksempel ror og baug. Til sammen utgjøres skroget av 7 deler.

Skroget er malt rødt under vannlinjen og svart ovenfor. Vannlinjen er rett. Malingen er tykk og det er tydelig at skipet har blitt oppmalt minst en gang. Skroget er enkelt utført uten tydelig gallionsfigur.

Akterspeilet er flatt (hollandsk innflytelse).

Skrogets tykke overmaling har trolig blitt strøket over skipets navn som kan ha vært synlig på akterspeilet før overmaling. En tekst eller dekor kan anes under malingen. Skroget ser ut til å ha vært malt med rødt og lys blått tidligere. Dette kan anes der dagens farge er skrapet av. Skroget er lavere bak enn framme.

På dekk finnes flere grovt utførte detaljer som to hytter og fire bøtter i stor stort format. På dekk er det også tre steiner som antakelig fungerer som ballast for å ballansere skipet.

Riggen:

Riggen er noe merkelig, visse detaljer er svært fine mens andre er klumpete.

Antallet segl på de to mastene er for mange i forhold til antallet mastedeler. Det er fem segl i høyden, men egentlig bare plass til to segl (stor- og mesansegl). Riggen hører ikke helt sammen med det enkle skroget. Dette tyder på at skipet har blitt omrigget minst en gang.

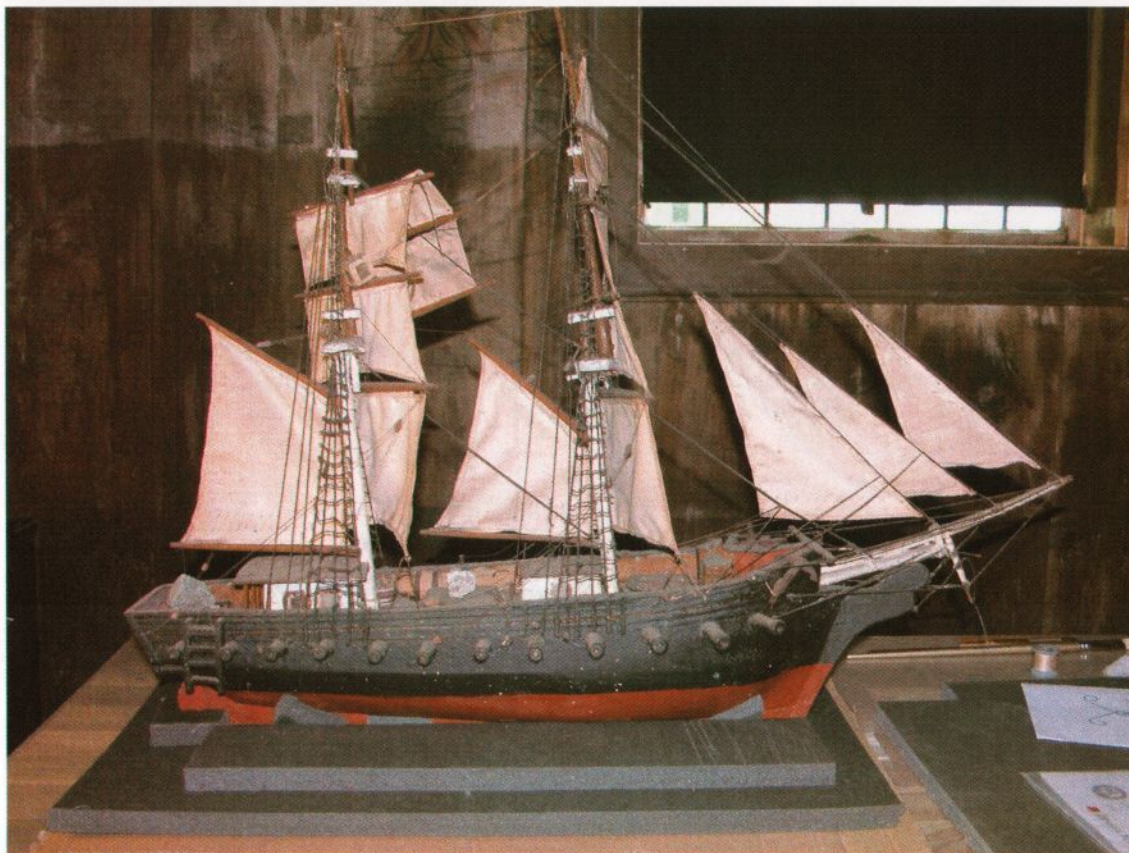
Begge mastene bærer latinsegl.

Flaggstangen i akterstevnen er brutt av og mangler. Det finns ingen flagg.

Skipet har 15 tekstilsegl, hvorav 2 latinsegl, 3 stagssegl (fra masten till baugspydet). Forøvrig 5 segl på begge mastene. Riggen er blitt svært overdimensjonert etter reparasjon på et eller annet tidspunkt.

Flere av seglene har bemaling i form av streker. (Det er vanlig forekommende). Muligens er de 6

seglene uten bemaling sekundære. I så fall stemmer antallet segl bedre overens med antallet mastedeler. Seglene er fallet og sydd på maskin. Riggeren ser ut til å bestå av flere ulike sorter rep med ulike tykkelser. Det ser ut som sytråd har blitt anvendt på noen steder. Visse deler av riggeren, for eksempel vantene, er antakelig original.

Kirkeskipet Grip 1 som henger i nedre del av midtgangen. Foto: MGe - 2006.

Tilstand

De forskjellige delene inndeles i gruppene skrog, dekk, master, segl og rigg.

Skroget:

- En del hull og spor etter trespisende skadeinsekt.
- Litt spor av mugg lengst ned på skroget og under noen kanoner.
- På skroget finns noen spiker med litt korrosjon.
- Opphengningsstag av metall korroderer og påvirker opphengstauet negativt.
- Opphengstauet virker noe stivt men ellers i god kondisjon. Virker noe tynt.
- Skroget er dekket av et lag støv.

Dekk:

- Hele dekket er belagt med ett tykt støvlag som kjennes noe fett.
- Akterhyttens tak har sprukket langs hele styrbord langside og kan gå i stykker når som helst. Årsaken er trolig spiker som har rustet.
- Noen korroderte spiker

Master:

- Mastene har i en viss grad blitt overmalt med et tykt lag hvit maling.
- Baugspydet har brukket og har siden blitt reparert og holdes nå på plass med en tynn sytråd virret i flere omganger.
- Akter flaggstang er brutt av og mangler.

Segl:

- Tekstilseglene er alle skitne og mer eller mindre dekket av støv.
- Begge latinseglene med rå har løsnet fra festene.
- Mindre flekker ses på flere av de 15 seglene.

- De øverste 2 seglene og råa på aktermasten har løsnet fra festene og belaster nå riggen og de øvrige tre seglene helt feil.
- Det øverste seglet på fokkmasten har løsnet fra sitt feste, men har tross dette holdt seg på plass.

Rigg:

- Rigger med de forskjellige delene er alle støvete og skitne.
- Tauene kjennes svært stive og noen fibere løsner ved berøring.
- Ved vantet slipper de tynne tauene på flere steder.
- Rigger påvirkes og belastes feil av de to nedfalne seglene.
- Mange riggdeler er utrolig tynne og dermed skjøre, og kan derfor bryte når som helst.

Forslag til tiltak

- Skipet bør først av alt rengjøres. I første omgang i form av tørr rengjøring med små pensler og støvsuger. Evt. bør noe våt rengjøring skje på skrog og master. Rengjøring kan foretas på stedet i kirken, forutsatt at det kan lages en god støtte for skipet slik at det ikke tar skade i løpet av arbeidet.
- De to nedfalne seglene bør repareres så att de ikke belaster og skader riggen. Seglene bør også bindes opp for å forhindre at flere faller ned som følge av tyngden på de to øverste.
- Skipet bør også saneres for muggangrep. Det kan utføres med pensler og støvsuger ved rengjøringen.
- Evt. bør det foretas en nøyere undersøkelse av i hvilken grad skadeinsekter har påvirket skroget.
- Opphengningsstag av metall bør behandles mot korrosjon. Eventuelt gjennom mekanisk fjerning av korrosjonen og deretter behandling med for eksempel Ferrobet og Owatrololje, eller liknende som beskytter mot rust.
- Også annet metall f.eks. i form av spiker bør behandles og beskyttes mot korrosjon.
- Opphengningstau bør undersøkes nærmere for å finne ut om det er nødvendig å bytte det ut med et annet og grovere tau.
- Latinseglet på formasten bør ses over og festes ordentlig. (En foreløpig reparasjon ble gjort i august 2006 med sytråd, men var vanskelig å få helt bra).

Tiltak utført i august 2006

- Skipet ble tatt ned og undersøkt nærmere. Knuten på opphengningstauet ble dokumentert på foto og tegning innen nedmontering.
- Hele skipet ble støvsugd og enkelte deler, som for eksempel dekk og rå, ble våtrenset med saliva på bomullsdott.
- Det ble foretatt nødkonservering ved hjelp av sytråd på de to øverste seglene som hadde falt ned på aktermasten, på det øverste seglet på formasten samt på begge latinseglene.
- Opphenget ble forsterket med tynn fiskesene i nylon, fra den nederste grønne slagmetallkulen på opphenget. Senen fikk løpe parallelt med det originale tauet og ble festet til metallstaget i skipets skrog.

Gjenstående

- Skipets oppheng bør muligens utbedres ved at tauet byttes ut.
- Metall i form av opphengsstag og spiker bør behandles mot korrosjon.
- De provisoriske konserveringene med sytråd bør byttes ut med annen, bedre egnet tråd.

GRIP 2

Tilstandsvurderingen gjelder skipet uten segl som henger i koret. Også dette skipet er fra midten av 1800-tallet, og giverens navn kan være Abraham Abrahamsen (Johnsrud 1965).

I løpet av NIKUs opphold på Grip ble det oss fortalt at en mann som hadde kjøpt et nytt fartøy, fikk laget en modell av skipet som han donerte til Grip stavkirke.⁷ Dette fartøyet skulle ikke være innkjøpt før 1860, hvilket innebærer at kirkeskipet må ha kommet til kirken tidligst ca. 1860.

Kirkeskipet Grip 2 som henger i koret. Foto: MGe - 2006.

Beskrivelse

Kirkeskipet er en fullrigger (tremastet skip) uten segl. Skipet har ikke kanoner. På akterspeilet står skipets navn: Lirndal av Kristiansund (Kristiansund noe vanskelig å lese).

Skipet har et lite norsk flagg av papir hengende akter i riggen.

Skipet har to hvitmalt livbåter hengende på utsiden av skroget.

Skipet henger i et tau av samme tykkelse og med samme type metallkuler⁸ som Grip 1, men opphengningsstaket er forskjellig. Det består her av en metalltråd som er festet i et hull gjennom relingen på hver side. Med tanke på at opphenget ser noe provisorisk ut, kan en teori være at skipet ikke nødvendigvis var tenkt som et kirkeskip opprinnelig, men at det har blitt en sekundær funksjon. Skipet er heller ikke optisk korrigert, noe som er vanlig for kirkeskipene, men dette kan trolig heller forklares med at skipet er relativt nytt.

Skrog:

- Trolig er malingen på skroget original, dette fordi malingen ser ganske tynn ut. Treverkets årer er godt synlig under malingen og ingen annen maling ses noe sted.⁹
- På dekk er enkelte deler svært detaljerte og fine, for eksempel ratt og ankervinsj, mens andre detaljer er noe grovere og mer klumpete utført, f.eks. hyttene.
- På innsiden av relingen er det malt med en gul farge.
- På dekk finns to hytter, en ankervinsj til de to ankerene, tre steiner som kan ha hatt funksjon som ballast og et ratt.

⁷ Kilde: Inger Sletten, guide og kirketjener i kirken.

⁸ Kulene er trolig belagt med slagmetall. Det er en tynn folie av kopper og sink som opprinnelig var gyllen og skulle imitere gull, men som nå har irret og blitt grønn.

⁹ Under kanoner og andre steder der det er vanskelig å komme til, er ofte den tidligere fargesettingen synlig dersom skipet er overmalt.

- Skroget er malt rødt under vannlinjen og svart ovenfor. Det løper et hvitt, malt bånd nedenfor relingen, samt et oppe langs kanten på relingen.
- Skroget er en blokkmodell, bestående av et ukjent antall deler.

Rigg:

- I riggen forekommer det sannsynligvis en del feil, f.eks. for mange rær på fokka og stormasten. Til tross for dette gir skipet ikke inntrykk av å ha blitt restaurert i samme utstrekning som Grip1.
- På fokka og stormasten er det plass for tre segl i høyden, men det finnes rær til fire segl. Det kan være en feil. På kryssmasten er det plass til et latinsegl nederst og et mesansegl over. Men det mangler ei rå till mesanseglet.
- To rær (bramfokkrå og øvre latinkryssrå) har en noe rødere fargetone enn øvrige rær. Dette kan innebære at de er et senere tillegg.
- Det er mulig at det er ei rå for mye øverst på fokka og stormasten. Derimot synes det som ei rå mangler på kryssmasten over latinråa.

Tilstand

De forskjellige delene inndeles i gruppene skrog, dekk, master, rigg.

Skrog:

- Skroget er dekket av et støvlag.
- Litt mugg kan ses.
- På skroget kan noe korrosjon observeres, både på jern- og messingspiker.
- Saltutfelling forekommer på noen messingkroker og spiker.
- Opphenget i form av metalløkke og tau, er begge i dårlig kondisjon. Metalløkken er laget av jerntråd med 1-2 mm i diameter som korroderer. Opphengstauet er ca 4mm i diameter. Det er svært stivt og smuler noe ved selve knuten. Jerntrådens korrosjon påskynder nedbrytningen av tauet ved kontaktpunktet i knuten.

Dekk:

- Dekket er svært skittent med et tykt støvlag.
- Relingen i forskipet på både babord og styrbord side er løse.
- Korroderte spiker i jern og messing.
- Saltutfelling på messingkroker og spiker.

Master:

- Mastene er noe skitne, men ellers i god kondisjon.
- Metallspenne tilhørende mesanstorråa har løsnet, hvilket gjør at råa henger skjevt.

Rigg:

- Riggen er skitten.
- Mange tau i riggen henger fritt, de har løsnet fra sin opprinnelige plass.
- På flere steder er riggen svært tynn og skjør.
- Ett stag under baugspydet har løsnet fra sitt feste fordi det har krympet. Det ser svært forfallent ut, men påvirker ingen andre deler.
- Ett tau til styrbord livbåt har løsnet, hvilket gjør at livbåten henger skjevt og belaster det andre tauet som dermed når som helst kan gå i stykker.
- Ett tau til babord livbåt er svært tynt og kan ødelegges ved minste berøring.

Forslag til tiltak

- Opphenget med metalltråd og tau må ses over og antakelig forsterkes eller byttes helt ut. Særlig metalltråden bør snarest skiftes. For best resultat bør hele tauet skiftes hele veien oppe fra taket og ned til skipet. Det trengs ca 4 m tau til dette. Et forslag er å bytte ut nåværende metalltråd med et grovere metallstag, som det på Grip 1. Dette bør monteres i skroget og behandles mot korrosjon. Et annet alternativ er å bytte ut metallstaget helt med tau eller f.eks. vaier, og la den løpa gjennom eksisterende hull gjennom relingen på babord og styrbord side. På dette viset kan man unngå den skadelige kombinasjonen metall-plantefiber og gjør ingen nye inngrep i skroget.
- Skipet bør rengjøres, først og fremst tørr rengjøring med pensler og støvsuger. Også noe våt rengjøring er nødvendig.
- Det løse, hengende staget bør festes opp på plass. Det ville gi skipet et helere utseende.

- Sanering av de få muggangrepene kan gjøres samtidig med rengjøring med pensler og støvsuger.
- Konsolidere relingen på styrbord og babord side i forskipet.
- Behandle korrosjon og saltutfellinger.
- Det bør utarbeides et program for hvor ofte skipet bør undersøkes og tilstandsvurderes. Oppheng i form av tau og metall krever tettere kontroller.

Tiltak utført i august 2006

- Skipet ble tatt ned og undersøkt nøyere. Før nedmontering ble opphengets knuter dokumentert på tegning og foto.
- Skipet ble støvsugd ved hjelp av små pensler og rengjort på enkelte deler med saliva på bomullspinne.
- Nødkonservering ble foretatt med beige sytråd på styrbord livbåt hvis ene feste hadde løsnet, samt på stormeseråas metallfeste som hadde løsnet.
- Løst liggende riggdeler på dekk ble samlet og lagt i en liten pose på dekk.
- Det "originale" opphenget ble gjenbrukt, men forsterket ved at en fiskesene ble festet slik at den løper parallelt med repet fra nederste metallkule og ble knyttet fast i relingens hull på styrbord og babord side. Senen er en såkalt "Extreme Sjøfiskeline", den er av gjennomskinnelig plast og skal kunne bære 60 kg.

Gjenstående tiltak

- Bytte ut den provisoriske opphengsforsterkningen og det nedbrutte tauet. Forslagsvis bør tauet byttes ut helt oppe fra taket for best resultat.
- Etterse og evt. skifte ut de provisorisk reparasjonene med beige sytråd på meseråa og styrbord livbåt.
- Behandle korrosjon og saltutfellinger på alt metall.
- Feste det løst hengende staget under baugspydet.
- Evt. utforme ett program for vedlikehold.

Sammenfatning

Som nevnt tidligere er det ikke mye vi vet om skipene i Grip stavkirke, men en del informasjon får vi fra skipene selv. Skipene er svært lik hverandre i utførelsen av enkelte deler. Jo mer jeg undersøkte dem desto tydeligere ble en teori:

Kanskje ble Grip 1 restaurert da Grip 2 ble donert til kirken. Grip 1 har tydeligvis blitt overmalt mens Grip 2 ser ut til å ha den originale malingen på plass. Grip 1 er antakelig eldre enn Grip 2, dette kan anes først og fremst på skroget. Det er tydelig at riggen på Grip 1 har blitt endret i stor grad, på Grip 2 derimot er bare mindre endringer synlige. Det er tydelig at Grip 1 har hatt sitt forlegg i Grip 2 og ikke tvert om. Begge skipenes rigging minner mye om hverandre selv om Grip 2 mangler segl. Likheten synes framfor alt i det faktum at det på alle mastene på begge skipene finns rå for latinsegl. Selv hyttene på dekk er veldig like.

Det kan også være slik at begge skipene har blitt behandlet av samme reparatør. Men da det først og fremst er Grip 1 som har blitt restaurert, forekommer det mer trolig at reparatøren studerte Grip 2 og ville få skipene til å passe sammen.

Det kan diskuteres om seglene på Grip 1 er originale eller sekundære. Men det er klart at seglene som finns på Grip 1 var på plass senest i 1935, da de synes på et fotografi som er tatt av Riksantikvaren like før den store restaureringen. Sannsynligvis dreier det seg om samme segl som nåværende. Evt. bør det undersøkes om det finnes flere og tydeligere bilder av skipene.

Når det gjelder framtidige tiltak på skipene, bør man absolutt se over og bytte ut opphenget på om ikke begge skipene, så i alle fall på Grip 2.

Lenger tilbake i tiden var det ikke så uvanlig med flere enn ett skip i kirken, men i dag er det ganske sjelden. Flere skip har gått tapt av forskjellige årsaker. Dette faktum, samt at begge skipene henger i tau, gjør skipene i Grip stavkirke ekstra spesielle.

Malou Genfors
18.08.2006

5 LYSEKRONER - TILSTANDSVURDERING

Rapport fra Malou Genfors, konservatorstudent fra universitetet i Gøteborg.
Oversatt fra svensk av Kristin Solberg

Ti taklamper av jern

Beskrivelse

I Grip stavkirke finnes det ti like taklamper som henger i langskipet over benkene. Lampene er toarmete og framstilt av metall (svart jern). De henger i metallstenger som er oppdelt i fire deler. Disse er heftet i hverandre med kroker i endene. På noen steder er metallet vridd, som en slags dekor. De to lysarmene går vannrett ut til hver side for opphenget, og de har en lyskopp for stearinlys på enden. Lyskoppene er helt flate, bortsett fra en kant ytterst som går litt oppover. Lysestakene har på et tidspunkt blitt tilpasset til elektrisitet. Det som skal forestille selve stearinlysene er hvitmalte rør av papp og "flammene" består av flammeformete glødelamper. Ledningene løper langs metallstengene og er surret fast med tynn, svart tråd.

Noen av lysekronene har en helt matt overflate, mens noen få er blankere, antakelig fordi de har blitt behandlet med en form for overflatebeskyttelse.

Tilstand

Metallet:

Det svarte jernet korroderer. Korrosjonsproduktet er stort sett et svært tynt og pulveraktig rustrødt lag som opptre flekkvis. Det løsner ganske lett ved skraping med skalpell. På de stedene der metallet har en blank overflate, finns ikke like mye av den røde pulveraktige korrosjonen. På oversiden av lyskoppene korroderer metallet på enkelte steder i form av flak. Flakene har dårlig feste til metallet og er lette å fjerne med skalpell. Lyskoppene er svært støvete.

Papprørene:

Den hvite pappen er malt, og malingen krakelerer på en del steder. Pappen har sprukket opp på flere av "lysene".

Tråden:

Den tynne tråden slipper på noen steder, men er i relativt god tilstand.

Forslag til tiltak

- Pappen bør fjernes snarest, da dette er et brannfarlig materiale. Byttes ut med "lys" i et annet materiale som er mer brannsikkert.
- De flate lyskoppene bør rengjøres for støv, fordi støv binder fukt som påskynder korrosjonsforløpet.
- Metallet kan evt. korrosjonsbehandles. Om dette gjøres, er det bra om behandlingen gir et så matt resultat som mulig, for i minst mulig grad å forandre den opprinnelige karakteren til lysekronene.

En liten messinglysekroner

Beskrivelse

Seksarmet lysekroner i messing for stearinlys. Øverst på kronen er det en flat fuglefigur. Lysarmene stikker ut ovenfor en kule som avslutter kronen. Som en effekt er den underste halve kulen blank og den øvre halvdelen matt¹⁰. Kronen henger i metallstag i flere deler.

Tilstand

Lysekronen har begynnende grønn korrosjon i form av irr, samt en hvitaktig korrosjon¹¹ først og fremst på fuglevingene og i litt av dekoren på lysarmene. Det er en del flekker på metallet, antakelig pga gamle stearinrester. På nedre del av kulen er det flere fingeravtrykk. En del støv har samlet seg i lysmansjettene.

¹⁰ Det er ikke undersøkt om den matte overflaten evt. kan være en skade eller slitasje pga. saltholdige støvbelegg.

¹¹ Det kan evt. dreie seg om saltutfellinger. Denne ideen dukket opp i ettertid og er derfor ikke undersøkt.

Forslag til tiltak

Lysmansjettene bør rengjøres for støv og gamle stearinrester bør fjernes. For å unngå fingeravtrykk på metallet bør det alltid brukes hansker ved håndtering av lysekronen.

En stor messinglysekronerone

Beskrivelse

16-armet lysekronerone i messing. Lysarmene er montert i to høyder med 8 i hver rad. I den øvre er lysarmene noe mindre og kortere. I de nedre og større lysarmene er en flat dekor med et mannshode. Lysmansjettene er formet som skjell, og har fått montert inn elektriske lys. Nederst avsluttes kronen av en stor kule. Også på denne kronen finnes effekten med at kulens nedre halvdel er blank mens den øvre har matt overflate. De elektriske ledningene er fastsurret med tynn gul tråd. Kronen henger i en grov kjetting.

Tilstand

Lysekronen har begynnende korrosjon. Det er hvitaktig korrosjon¹² først og fremst i mannshodedekoren og også i annen relieffdekor, men svært lite av grønn irr. Lysmansjettene er støvete på oversiden. Det finns en del flekker på kule, antakelig fingermerker.

Forslag til tiltak

Lysmansjettene bør rengjøres for støv. Anvend alltid hansker ved håndtering av lysekronen.

Malou Genfors
2006-08-31

¹² Evt. saltutfelling, se den lille lysekronen.